

Exordium

UNIT ZES

HET VADERSCHAP VAN SINT BENEDICTUS

De verhouding van de eerste Cisterciënzers tot de regel van Sint Benedictus

Deze Unit onderzoekt de prioriteit die de Stichters gaven aan de gehechtheid aan de regel van Sint Benedictus. De Stichters geloofden dat de Regel de "concrete expressie van het Evangelie" voor hen was, wij zullen ons afvragen welke principes deze specifieke toepassing leidden.

Doelstellingen

- a) Een inventaris opmaken en uitleg geven van woorden en uitdrukkingen die gebruikt worden om de verhouding te beschrijven tussen de 'conversatio' van de Cisterciënzers en de regel van Benedictus.**
- b) Nagaan welke observanties een terugkeer naar de Regel, en welke een afwijking ervan inhouden.**
- c) Verdere evidenties afleiden uit de geschriften van de Cisterciënzers van de tweede en derde generatie i.v.m. houdingen t.o.v. de regel.**

HET VADERSCHAP VAN SINT-BENEDICTUS

Albericus en Stefanus waren allebei 'minnaars van de Regel'. De éérste van de waarden, karakteristiek voor de Cisterciënzerhervorming, is: toewijding aan de Regel van Sint-Benedictus.

In deze Unit zullen wij de bronnen bestuderen, om na te gaan hoe deze toewijding in praktijk werd gebracht. Op deze manier kunnen wij een proces in gang steken van reflectie over onze persoonlijke en communautaire houding(en) t.o.v. de Regel.

1. Terminologie voor de verhouding tot de tekst van de Regel

De woordenschat gebruikt wordt om de verhouding tot de Regel te beschrijven is niet ongewoon; we vinden dezelfde terminologie terug in de geschriften van de 'zwarte monniken'. Uitdrukkingen als 'God dienen volgens de Regel van Sint-Benedictus' (EP 2.2) zijn gemeenplaatsen. Het is nochtans belangrijk om bewust te zijn van de aparte 'kleur' van ieder woord, indien we pogen om de zienswijze van de Stichters op het spoor te komen vanuit een gedetailleerde lezing van de primitieve teksten.

Hier volgen een aantal werkwoorden, gebruikt om de relatie tot de Regel te omschrijven; soms zijn het (etymologisch) verwante vormen met een prefix.

- custodire   bewaren of behouden
- observare   onderhouden
- obedire   gehoorzamen
- ordinare   instellen, voorschrijven
- sequere   volgen
- servare   behouden
- tenere   houden of behouden

Bijwoorden die gebruikt worden om de kwaliteit of de intensiteit van de relatie tot de Regel te beschrijven zijn o.a.:

- arctius   strikter, nauwgezetter
- perfectius   volmaakter

Het is belangrijk nooit uit het oog te verliezen dat het adjectief 'regularis' niet betekent 'geregeld' in onze gewone betekenis maar: 'in overeenstemming met een regel'; vandaar betekent 'reguliere discipline' (CC1 1.2; cf EP 6.6): een discipline die de Regel volgt.

Woorden en uitdrukkingen die een ongepaste houding tot de Regel beschrijven zijn o.a.:

- tegengesteld aan de Regel
- minachting voor de Regel
- (grove) inbreuk op de Regel (praevaricari)
- overtreding van de Regel

Uitdrukkingen die de discussie schragen zijn o.a.:

! **Ad litteram regulae** ('volgens de letter van de Regel'):

Bernardus stelt uitdrukkelijk dat de Cisterciënzers hierin van de 'zwarte monniken' verschillen, dat de Cisterciënzers een integrale en zuivere, letterlijke onderhouding van de Regel beloven. 'ex integro pure ad litteram' (Pre 49).

Nochtans lijkt hij elders het tegenovergestelde te zeggen: niemand onderhoudt de Regel 'ad litteram': 'gij (Cisterciënzër) onderhoudt de Regel strikter, hij (de zwarte monnik) onderhoudt hem met meer 'discretio' (onderscheiding)' (Apo 14). Het Groot Exordium (EM) zegt over de monniken van het Nieuw Klooster 'dat zij een aanvang maakten met de strikte en veeleisende manier om de Regel van de heilige vader Benedictus en het volmaaktere leven te onderhouden'.

Ilias van Salisbury zegt dat de monniken 'zo ijverig zijn t.o.v. de Regel dat zij menen dat geen jota of haaltje terzijde mag gelaten worden'. (4,336; PL 179

1288d). Ordericus zegt over hen 'dat zij het besluit namen om de Regel van Benedictus te onderhouden zoals de Joden de Wet van Mozes onderhielden, geheel en al 'ad litteram'. (8,25).

! **Amator regulae** ('minnaar van de Regel'):

Deze bijnaam die aan de Stichters werd gegeven, wordt weerspiegeld in wat er over de nieuwe postulanten wordt gezegd: 'zij begonnen met een ijverige liefde te houden van de 'harde en moeilijke' (cf RB 58.8) voorschriften van de Regel' (EP 17.12). Hetzelfde thema vindt men terug in het verlangen dat in de Proloog wordt uitgedrukt: '...hen tot een volhardende liefde inspireren 'voor de plaats én voor de observantie' (cf Cassianus' Gesprekken XVIII,4) van de heilige Regel welke wij er zijn begonnen'.

Het 'Exordium Cistercii' breidt de loftuiting op Stefanus nog uit: 'Een heel vurige minnaar en een heel getrouwe promotor van de religieuze observantie, de armoede en de reguliere tucht (= de discipline opgelegd door de Regel)' (EC 2.6).

'Tegengestelde opvattingen' zijn o.a. 'contemptor sanctae regulae' (CCI 9.2, zoals in RB 65.18, SCC 5.2).

! **Custodia regulae** ('bewaking van de Regel'):

De proloog van het 'Klein Exordium' stelt dat de Stichters de ordening van hun leven plaatsten¹ onder de hoede¹ van de Regel (EP Proloog 2). Dit lijkt erop te wijzen dat de trouw aan de Regel beschouwd werd als een bescherming tegen de gevaren van een losser leven.

! **Iugum regulae** ('juk van de Regel') : Zie R.B. 58.16

De nieuwelingen kwamen naar het Nieuw Klooster toegesnel 'om hun hovaardige nek te buigen onder het zoete juk van Christus' (EP 17.12). Willem van Malmsbury past dit beeld toe op de Regel, wanneer hij zegt dat de Cisterciënzers weerstaan aan elke poging om ook maar iets van het juk van de Regel terug te duwen (4.337; PL 179, 1290b).

! **Medulla regulae** ('merg'):

Volgens Willem van Malmsbury bepaalde Robertus dat enkel het 'merg' of de 'pit' van de Regel moest bestudeerd worden, in tegenstelling tot wat 'overbodig' was (4.335; PL 179, 1288a). Zulk een benadering kan aanleiding geven tot subjectivisme,, omdat de opinies over wát essentieel is, variëren.

! Puritas regulae ('zuiverheid'):

'Zij verwierpen.. alles wat tegengesteld was aan de zuiverheid van de Regel' (EP 15.2>. Bernardus verstond deze zin als: 'zonder de aanwassen van zovele gewoonten' (Pre 46). Willem van Malmsbury geeft als commentaar, dat 'de zuiverheid van de Regel niet kan onderhouden worden, daar waar opeenhoping van rijkdom en overdaad aan voedsel zelfs een ziel die weigerachtig is om dit te aanvaarden, zou kunnen verstikken' (4.335; PL 179, 1288b). Conradus breidt dit thema op deze wijze uit: 'De voornoemde abt (Robertus) en de zijnen, vertrouwend op een zo groot en zodanig gezag (nl aartsbisschop Hugo) keerden naar Molesme terug. Zij kozen uit die gemeenschap van broeders metgezellen uit, die de bekoring tot een slapper leven versmaadden en die brandden van verlangen om de zuiverheid en eenvoud van de heilige Regel ook zuiver eenvoudig en met bereidwillig hart te onderhouden' (Groot Exordium, EM deel 1, hfdst 12).

! Rectitudo regulae ('de rechte weg'):

'En zo, terwijl ze over het gehele verloop van hun leven de rechte weg van de Regel volgden, richtten zij hun schreden naar de voetstappen, getrokken door de Regel' (EP 1.3) Deze opvatting komt ook voor in het voorwoord op de 'Expositio' van Smaragdus: hij schrijft zijn commentaar op de Regel van Benedictus 'voor hen die vasthouden aan zijn 'rectitudo' en die eeuwig geluk hopen te genieten'. Zowel 'rectitudo' als 'regula' zijn af te leiden van het werkwoord 'regere': 'op het rechte pad blijven', 'leiden' of 'richting geven' - zowel in fysieke als morele zin.

'Rectitudo regulae' is een dubbele uitdrukking die betekent: 'de rechte weg van de Regel', de kortste afstand naar een doel of bestemming. Het beeld is dat van de Regel als een betrouwbare gids die hen, die hem navolgen, in staat stelt vlug vooruitgang te maken m.b.t. het monastieke doel. Zij die de weg verlaten houden op vooruit te gaan en riskeren verloren te gaan: zij moeten 'door onze waakzaamheid (bezorgdheid) teruggeroepen worden naar het rechte levenspad': 'ad rectitudinem vitae' (CC 1.4)..

'De eerste (nacht)wake is 'rectitudo' in wat je doet. Hiervoor heb je professie gedaan op de Regel~ probeer dan ook je hele leven daarmee in overeenstemming te brengen, in alles wat je doet en in de oefeningen van deze levensvorm, zonder de bakens die je vaders gezet hebben, te verplaatsen en niet naar links noch naar rechts af te wijken'. (V Nat 3.6).

Petrus Venerabilis reageert in een brief aan Bernardus op deze wijze op de kritiek van de Cisterciënzers: 'Wij beweren dat wij op geen enkele manier op een dwaalweg zijn in onze onderhouding van de Heilige Regel, en ook volgen wij geen onbekende paden of maken wij omwegen, maar in alles volgen wij de rechte weg van de Regel die onze gids is: 'omnia ducentis regulae rectitudinem sequi' (EP 28, uitg. Constable p 58). Later voegt hij eraan toe: 'rectitudo autem regulae caritas est': 'Het rechte pad van de Regel is de liefde. Indien de liefde buiten-gesloten wordt, dan is het pad niet recht. Als het pad niet recht is, is de weg kronkelig. En als het een kronkelweg is, dan is de Regel vernield' (Ibid p 90).

Gebruik makend van dezelfde metafoor schrijft Ordericus deze woorden toe aan Robertus: 'Ik stel voor dat we ons in alles houden aan de Regel van Sint-Benedictus, erop lettend niet af te wijken naar rechts noch naar links' (8.25, PL 188,640).

'Tegengestelde uitdrukkingen', gebaseerd op het beeld van de Regel als een rechte weg, zijn

o.a.:

- a) bij een bocht van de weg afwijken of hem oversteken ('transgredior', vandaar 'overtreding van de Regel' cf EP 3.6; zie ook CC1 9.10)
- b) het spoor bijster raken ('a rectissima via sanctae regulae exorbitare: CC 1 9.6)
- c) afdwalen van de Regel ('si a regulae aberraverint': CC1 9.6)
- d) tekortschieten in de observantie van de Regel ('si ab observatione sanctae regulae declinare temptaverint' CC1 1.4)

! **Severitas regula** ('gestrengheid'):

Bernardus geeft toe dat de strengheid van een leven volgens de Regel toekomstige postulanten vrees kan inboezemen (cf ook EP 16.4); het is de taak van de herder om hen erop te wijzen dat zo'n leven ook z'n vertroosting heeft (Div 95,2).

! **Sola et nuda regula** ('enkel de naakte Regel'):

Deze uitdrukking komt voor in A.Manrique's 'Annales Cistercienses' (1642):

'Wij willen nu ingaan op het begin en het ontstaan van het klooster van Cîteaux waar toen geen nieuwe constituties afgekondigd werden, noch nieuwe wetten geschreven of uitgevonden. Hun bedoeling was enkel om van plaats te veranderen: hun leven werd geordend volgens de normen van de Regel, zonder één enkele weglating of toevoeging. Daarom baseerden ze zich op de naakte Regel, want zij probeerden om niets anders dan de Regel aan te hangen' (Anno 1098, 3.4-5).

2. Latere Cisterciënzeropvattingen over Sint Benedictus

Bernardus, Gueric en Aelred hebben allen preken gehouden voor het feest van Sint Benedictus. Géén van hen vestigt er de aandacht op dat dit de verjaardag is van de stichting van Cîteaux. Hun beschouwingen zijn doorgaans nogal algemeen, en in sommige preken wordt Benedictus nauwelijks vermeld. Ze getuigen allen van een grote vertrouwdheid met de tekst van de Regel, wat hen gemakkelijk in staat stelt de gepaste teksten te citeren om hun thema te illustreren. Allen lijken vertrouwd te zijn met 'Het leven' (Vita) uit het tweede boek van 'De dialogen' van Gregorius de Grote, en dat beïnvloedt hun beeld van Sint Benedictus. Door deze preken meer van nabij te bekijken en ook andere geschriften erbij te betrekken, zouden we in staat moeten zijn de graad van verering te bepalen die de Cisterciënzers van de tweede generatie hadden voor Sint Benedictus, en hoe dit impact had op hun dagelijkse leven.

In de geschriften van Bernardus van Clairvaux zijn expliciete verwijzingen naar Benedictus niet talrijk: 'Pater' is zijn geliefde titel, maar hij gebruikt ook 'dux', 'legifer', 'legislator' en 'magister'. De meest voor de hand liggende informatiebronnen omtrent Bernardus' houding t.o.v. Benedictus en zijn Regel zijn de verhandelingen 'Over de trappen van Nederigheid en Hoogmoed', de 'Apologie' en aanverwant materiaal rondom monastieke hervorming, 'Over Voorschrift en Dispensatie' en verwant materiaal over het thema van de overgang ('transitus') van één Orde naar een andere, alsook zijn twee preken voor het feest van Sint Benedictus, en zijn bekende monastieke preken (neerslag in 'De diversis' en de 'Spreuken').

De H. Bernardus en de Regel

Twee belangrijke kenmerken van zijn houding t.o.v. de Regel springen eruit. Het eerste is zijn nadruk op gematigdheid en onderscheiding, op vriendelijkheid, toegeeflijkheid en breeddenkendheid. Het tweede is Bernardus' vrijheid t.o.v. de tekst van de Regel, in de zeldzame gevallen waar een specifiek voorschrift ingaat tegen de gedragslijn die hij zich verplicht voelt aan te houden, en dit om trouw te zijn aan de (directe) ingevingen van de Heilige Geest. Want niets is meer vreemd aan zijn ingesteldheid dan de letterknechterij (letterlijke getrouwheid) die in voege kwam in latere tijden. De woorden van Sint Benedictus mogen niet losgemaakt worden van hun verwerkelijking in een levende traditie; dit is de zekerste manier om excessen te vermijden!

Jean Leclercq 'St Bernard and the Rule' pp 166-167

Bernardus stelt Sint Benedictus aan zijn monniken voor als een voorbeeld van monastiek leven, als een leraar in het evangelische leven, en als een voorspreker in de hemel. Het leven waarbinnen Bernardus zijn vorming kreeg en dat het méést invloed had op zijn spiritualiteit, was direct gebaseerd op de Regel van Benedictus. Hij citeert regelmatig de Regel, en doet dit al even vlot als hij gewoon is met de Bijbel. Deze toespelingen dienen vaak voor zijn retorische bedoelingen en fungeren als vertrouwde mijlpalen voor zijn toehoorders of lezers, terwijl hij hen helpt om hun horizon te verruimen. Natuurlijk is Bernardus' terugvallen op de Regel van Benedictus duidelijker wanneer hij monastieke kwesties behandelt. Ook al was de Regel de grondslag van zijn eigen leven en komt deze dan ook in bepaalde omstandigheden spontaan in zijn gedachten, toch fungeert de Regel niet op een sterke of expliciete manier als bron in Bernardus' belangrijkste werken.

Guerric van Igny heeft vier preken over Sint Benedictus die hij noemt: 'Vader', 'Leraar', 'Leider' en 'Vaandeldrager'. Hij vergelijkt hem met Mozes, misschien omdat de teksten uit het boek Exodus werden voorgelezen tijdens de vasten, waarbinnen het feest valt. 'Zowel Mozes als Benedictus gaven een wet. Maar de één was de dienaar van de letter die doodt, de ander van de Geest die leven geeft' (4.1). Benedictus wordt speciaal geprezen om zijn 'discretio' (onderscheiding) en mildheid, en zijn status als leraar van een spirituele leer. Hij wordt niet zozeer gezien als een bron van wijsheid, dan wel als een weg langswaar het onderricht van het Evangelie doorgegeven wordt: 'Benedictus heeft ons de unieke (énige) zuiverheid van het Evangelie en de eenvoud van zijn levenswijze doorgegeven' (4.1).

Aelred van Rievaulx heeft in totaal vijf preken over Benedictus, die hij doorgaans 'Vader' noemt. Hij werkt de parallel uit tussen Mozes en Benedictus: 'God heeft aan ons grotere dingen gegeven doorheen Sint Benedictus dan hij aan de Joden gaf doorheen Mozes' (1.4). Benedictus wordt voorgesteld als een praktische gids voor het dagelijkse leven: 'Luister naar Sint Benedictus, hij toont ons de weg' (1.11). 'Laat ons in de

voetstappen treden van onze gezegende vader Benedictus. Wij hebben een heel directe weg langswaar wij kunnen aankomen, nl zijn Regel en zijn leer. Als wij hieraan vasthouden zoals het hoort en erin volharden, dan zullen we zonder enige twijfel komen daar waar hij is'. (2.8)

Helinand van Froidmont heeft, in een onuitgegeven preek over Sint Benedictus (die vol zit met verwijzingen naar vroegere Cisterciënzer-predken) een uitgebreide vergelijking tussen Benedictus en Mozes, en noemt hem 'dux', 'legislator', 'vaandeldrager in het leger van de monniken', en prijst zowel zijn geloof als zijn vriendelijkheid. **Willem van St Thierry** getuigt van vertrouwdheid met de Regel, maar deze dringt zich maar af en toe aan zijn gedachten op. Van **Isaac van Stella** zijn 55 liturgische predken bewaard. Geen enkele daarvan is voor het feest van Benedictus, en de heilige zelf wordt nooit vermeld. Er is een indirecte verwijzing i.v.m. het volgen van de 'regels en instituta van de Vaders' (39,18), en op een andere plaats wordt melding gemaakt van observanties als 'reguliere disciplines en gestrengheden' (27,15). **Gilbert van Swineshead** heeft ook veel te zeggen over 'reguliere observantie' en 'reguliere discipline', maar de band met de tekst van de Regel is zwak en hij heeft weinig directe verwijzingen naar Sint Benedictus.

John van Ford somt verschillende van zijn bronnen op, 'vrienden van de Bruidgom': Gregorius, Augustinus, Ambrosius, Bernardus, Gueric, Richard van St Victor en Gilbert van Swineshead. Benedictus wordt niet vermeld, hoewel zijn Regel 29x geciteerd wordt in de 120 predken over het Hooglied, meestal in een spirituele context. De meest directe allusie op de functie van een regel is in het meervoud, alsof hij de voorschriften van Benedictus en die welke uit de Orde voortkomen, wil groeperen: 'Gij hebt toegelaten dat uw voeten, d.w.z. uw hartstochten, ingepakt werden door heel nauwe schoenen, d.i. de voorbeelden en regels van uw vaders' (SC 65,10).

Dit overzicht lijkt overduidelijk aan te wijzen dat de eerste Cisterciënzers de Regel beleefden en goed kenden, en ook een grote devotie hadden voor Sint Benedictus, maar nochtans weinig geneigd waren om de Regel te verabsoluteren of hem te interpreteren op een fundamentalistische manier. De geestelijke leer, inherent aan de Regel, werd in harmonie gebracht met en geïntegreerd in latere Westerse theologie en in een 'conversatio' die veel te danken had aan ervaring.

3. De polemiek met de zwarte monniken

Tot op zekere hoogte ontwikkelde het identiteitsgevoel van de Cisterciënzers zich enkel maar door zich anders (verschillend) te voelen dan de 'zwarte monniken'. De eerste generaties van Cisterciënzers zetten hun initiatief enkel maar verder omdat zij hun 'conversatio' een betere manier vonden om Benedictus' Regel in praktijk te brengen. Deze vóóronderstelling had als logisch gevolg de overtuiging, dat het 'gewone' monastieke leven minderwaardig was t.o.v. het leven in de hervórmde kloosters. Deze aanmatiging - of ze nu uitgesproken werd of impliciet bleef - zat de zwarte monniken dwars (kwetste hen). Met als resultaat onenigheid, gevolgd door polemiek. De beide kampen in de strijd vonden altijd wel iets om de ander te bekritisieren. De discussie zou lange tijd aanslepen.

Dit meningsverschil kreeg zijn neerslag in polemische geschriften, wat ons (vandaag) in staat stelt een aantal behandelde thema's te leren kennen.

'Monniken van de beide Orden voelden zich geroepen om hun bijdrage te leveren aan deze polemiek. Ook al veroorzaakte het conflict een groot aantal openlijke beschuldigingen, toch was het niet helemaal zonder liefde en positieve resultaten. Uiteindelijk werd de zaak afgesloten met, waarschijnlijk aan beide zijden, een zucht van verlichting. Maar voordat de discussie tot rust gekomen was, werden er een aantal tractaten geschreven door monniken van beide zijden; zelfs seculiere clerici (priesters) hadden zich in het debat gemengd.' (Jeremiah O' Sullivan, CF 33,pg 5.)

Het loont de moeite om in te gaan op het thema van de polemiek tussen de Cisterciënzers en de Cluniacensers, omdat dit ons helpt om de context te begrijpen van sommige uitlatingen over de verhouding van de eerste cisterciënzers t.o.v. de Regel. Maar we zouden afwijken van de doelstellingen van deze Unit indien wij te veel tijd zouden besteden aan het nadenken over dit thema. Het volstaat misschien te zeggen dat de polariserende effecten van de polemiek o.a. dit inhielden:

net zoals de zwarte monniken zich vaak verplicht voelden om op een onredelijke manier de ideeën te verdedigen van 'discretio' en 'vriendelijkheid' in hun toepassing van de Regel, zo lijken ook de Cisterciënzers vaak een onrealistisch niveau te verdedigen van letterlijke overeenkomst met de details van de Regel. Nochtans mag geen van beide visies al te letterlijk geïnterpreteerd worden. Polemische retoriek is niet altijd een goede gids om de geléefde realiteit of de échte waarden (van degene die aan het argumenteren is) op het spoor te komen.

Dossier van een PolemieK

1. Bernardus van Clairvaux: Ep (1120)
2. Bernardus van Clairvaux: 'Apologia' (1124-1125)
3. Petrus Venerabilis: Ep 28 (1126-1127, ed. Constable)
4. Hugo van Reading: 'Riposte'(1127-1128, ed. Wilmart)
5. De brief van Matteus van Albano aan de Benedictijner-abten van de (kerk)provincie van Reims en hun antwoord
6. Petrus Venerabilis: Ep 111 (1144, ed. Constable)
7. Petrus Venerabilis: 'Statutes' (1146)
8. Idung van Prufening: 'Dialoog tussen twee monniken' (1155, CF 33)
'Anonymous' van Bonnevaux: 'Vita Amedaei: hfdst 5 (1160, ed. Dimie
Anonymous:~Visie (visioen?) van een Cisterciëznovice' (ec. Constable)
11. Anonymous 'Visioen van een Cisterciënzernovice' (ec. Constable)
12. Walter Map: 'De Claravellensibus et Clunicensibus

Enkele van deze gegevens (data?) worden bediscussieerd

4. Een opvallende afwezigheid van Commentaren

Iedere nieuwe stichting moest voorzien worden van een kopie van de Regel (SCC 9.4). Dat was minder in functie van de persoonlijke studie van individuele monniken dan wel een onderdeel van het liturgische 'corpus'. De versie van de Regel die als Cisterciënzer variant erkend zou worden (Dijon Manuscript 114) kwam waarschijnlijk van Molesme of van het benedictijnerklooster van Saint-Benigne in Dijon. Een deel (van de Regel) werd samen met het martyrologium, in het dagelijks kapittel gezongen (greciteerd?) (een praktijk die geformaliseerd werd in EO 70.19). De gewoonte van een dagelijks kapittel vinden we niet terug in de RB zelf: het is gewoon een traditionele manier om gehoor te geven aan Benedictus' bevel om vâák in de communiteit de Regel voor te lezen (RB 66.8). De abt of iemand anders gaf dan commentaar bij de voorgelezen passage (EO 70.28), waarbij de tekst uitgebreid werd en toegepast op de situatie binnen de communiteit. De tekst waar de monniken mee vertrouwd geraakten was dus een geïnterpreteerde tekst. Indien de latere wetgeving de oorspronkelijke gewoonten weerspiegelt, dan werd de Regel blijkbaar nooit zónder commentaar voorgelezen - zelfs op Goede Vrijdag (EO 70.33). Het 'Liefdecharter' bepaalde dat de 'Cisterciënzer'-interpretatie van de Regel als énige aanvaard zou worden (CCI 2,2-3). De betekenis van deze eensgezindheid zal in Unit 7 behandeld worden.

Ondanks deze dagelijkse commentaar heeft geen enkele van de grote cisterciënzer-schrijvers van de twaalfde eeuw een systematische commentaar op Benedictus' Regel nagelaten. (Zie nochtans de artikelen van C.H. Talbot in de bibliografie).

5. Achter de Letter van de Wet

Náást de polemische dynamiek kan het insisteren van de Cisterciënzers op hun trouw aan de Regel van Benedictus ook verklaard worden door de nood aan het verwerven van de steeds noodzakelijker pauselijke goedkeuring. In de nasleep van de Gregoriaanse hervorming hield de grote nadruk op kerkelijke wetgeving in, dat enkel dié monastieke bewegingen goedkeuring vonden, die zich voegden binnen de grenzen van een bestáánde Regel: Augustinus, Basilius of Benedictus. Dat betekende dat de levensstijl die de Cisterciënzerstichters voor ogen hadden, gepresenteerd moest worden als een 'meer volmaakte' onderhouding van Benedictus' Regel, duidelijk onderscheiden van de 'minder volmaakte' concretisering ervan overal elders.

a) De Regel en de Orde

Verre van een fundamentalistische nadruk op letterlijke observanties, was de Cisterciënzer benadering selectief. Bepaalde observanties kregen méér reliëf, terwijl ándere naar de zijlijn werden verwezen. In de Statuten, gegroeid uit de Generale Kapittels van de twaalfde eeuw, gingen de normen die de principes van gestrengheid, armoede en afzondering van de wereld in praktijk brachten, ver uit bóven de 'middenweg' door de Regel beschreven. Zij zijn een constante poging om een levensstijl in het leven te roepen die stelselmatig strénger was dan wat Benedictus beoogde, maar wel méér overeenkwam met de roep van die tijd en de verwachtingen van degenen die toen aansloten.

Er werden bewust toevoegingen gedaan aan de Regel: SCC 12.2:

'Nààst datgene wat de Regel bepaalt.. moet óók het volgende nageleefd worden'. De aanvullende eisen worden 'wet' genoemd ('lex') (SCC 12.3>. Het feit dat de observantie permanente controle en bijsturing zou vragen, is één van de redenen voor een jaarlijks Generaal Kapittel: 'Indien er iets moet geamendeerd of toegevoegd worden in de onderhouding van de Heilige Regel of van de Orde, laten zij het dan zo verordenen. (CC1 7.2). Met als gevolg dat er een dubbele bron van wetgeving ontstond: de Regel en de Orde (CC1 4.6, 7.2, 8.2, 9.2; SCC 3.3,5.1), de éne verankerd in het verleden en onveranderlijk, de àndere onderhevig aan een voortdurende bijsturing en verdere precisering.

Tussen de letter van de Regel van Benedictus en het dagelijkse leven van een twaalfde-eeuwse monnik waren er vele lacunes. In de praktische organisatie van de monastieke bezigheden moest een oplossing gevonden worden om praktijken te regelen waarvoor de Regel onvoldoende richtlijnen gaf. Dit is bijzonder het geval op het domein van de liturgie. De leegte (lacune) die (na)gelaten werd door het negeren van bestànde gebruiken, werd in eerste instantie opgevuld door improvisatie (waarschijnlijk op basis van vertrouwde monastieke conventies). Na verloop van tijd werd deze manier van handelen tot een algemeen aanvaard communautair gebruik, stilaan meer vastgelegd en opgelegd, tot het uiteindelijk op schrift werd gesteld. Het eindresultaat was niet de afschaffing van gebruiken, maar hun aanpassing.

De rol van statutaire wetgeving en gebruiken in de organisatie van het communiteitsleven hield in dat, hoewel de Regel van Benedictus in ere gehouden werd en zijn terminologie verdergezet, hij toch niet langer fungeerde als de belangrijkste factor in het bepalen van de bijzonderheden van het dagelijks gedrag van een monnik.

b) De Regel en de Ervaring

Moderne theorieën van tekst-interpretatie benadrukken sterk de rol van de persoonlijke ervaring in het begrijpen van de betekenis van een tekst, dermate dat een oude tekst in staat is nieuwe betekenissen te doen ontstaan, door de interactie met een reeks van verschillende ervaringen. Zulk een 'versmelting van horizon' was impliciet aanwezig bij de eerste Cisterciënzers. Denis Farkas-falvy vindt dit terug bij Bernardus, maar hetzelfde geldt ook voor vele van zijn tijdgenoten.

'Bernardus' omgaan met de Regel is een fascinerend voorbeeld van het gebruik van een onveranderde traditionele tekst, verrijkt met nieuwe interpretaties en aangepast aan de noden en problemen van zijn eigen samenleving en tijdperk.'

(p 262)

De Cisterciënzers van de twaalfde eeuw deden voortdurend beroep op ervaring ter rechtvaardiging van hun eigen leer. De eigen dimensie die deze mannen aan de lectuur van de Regel toevoegden, was hun aandacht voor zijn 'innerlijke resonantie'. 'Trouw' was voor hen niet louter een slaafse overeenkomst met letterlijke voorschriften of de reproductie van een archaische levensstijl. Trouw was een 'huwelijk' tussen de oude tekst en de hedendaagse gevoeligheid. De 'authentieke' interpretatie werd niet alleen bepaald door een opsomming van gezaghebbende auteurs, maar voornamelijk door na te gaan welke interpretatie het beste overeenkomt met het inwendige werk van de genade dat (naar behoren) onderscheiden wordt, niet enkel in één maar in vele personen. Het 'boek van de ervaring' is de gids naar de

interpretatie van het 'boek van de Regel'. Persoonlijke verwachtingen werden gezien als een hulp bij het begrijpen van wat Sint Benedictus voorstelde. De Regel werd als regel beschouwd, enkel in zoverre hij gelijkvormig maakte met het Evangelie; en de leer van het Evangelie bemiddelde zoals hij reeds inwendig afgedrukt was. 'het leven van Christus is voor mij een levensregel' (Tpl 18).

Tot op zekere hoogte kan men zeggen dat de Stichters al vooraf wisten wat ze wilden. Hun verbeelding maakte schetsen van de levensstijl waartoe zij zich geroepen voelden. Wanneer zij de Regel lazen, dan was dit niet om iets te ontdekken dat hen tot dan toe onbekend was. Het was eerder om daarin een rechtvaardiging en bewijs te vinden voor wat ze gewaagd hadden te dromen én de beproefde woordenschat om dit te beschrijven.

De Regel is ondergeschikt aan de Praktijk

Het is mijn stelling dat het voornaamste motief bij de stichting van Cîteaux was, een leven van gestrengheid en armoede te scheppen in volmaakte afzondering van de wereld. Frequente verwijzingen naar de Regel waren noodzakelijk vanuit wettelijke overwegingen, maar de actuele toepassing en interpretatie van de Regel was ondergeschikt aan de beginselen van armoede en ongestoorde eenzaamheid.

De steeds toenemende nadruk op de Regel als uiteindelijke norm en richtsnoer voor het cisterciënzerleven, was het gevolg van twee secundaire factoren. Ten eerste, de noodzaak om de nieuwe beweging een onbediscussieerbare, stevige wettelijke grondslag te verschaffen. En ten tweede, de noodzaak om het Nieuw Klooster en zijn bewoners te verdedigen tegen de aantijgingen van 'novitas' ('nieuwlichterij, nieuwigheid').

Verwijzingen naar de Regel gebeurden enkel uit vrome overwegingen, want het échte motief voor zowel de verwerping als de invoering van 'nieuwigheden' was het sterke verlangen van de monniken om te leven in ongestoorde eenzaamheid.

Louis Lekai, CSQ 5 (1970), pp 244 en 249

Zonder twijfel werden de idealen van de eerste cisterciënzers door vele van hun tijdgenoten gedeeld: het zoeken naar effectieve afzondering van de wereld, armoede en eenvoud. Zij vonden in de Regel van Benedictus een manier om deze idealen te concretiseren in structuren die reeds door ervaring waren beproefd, en zo tot een resultaat te komen dat zowel leefbaar als duurzaam zou zijn.

c) De Regel en de Theologie

Uit het kopiëren van de 'Moralia' van Gregorius de Grote leiden wij af dat deze een hoog

aanzien genoot bij de stichters. Als auteur van de 'Vita' van Sint Benedictus beschouwd en als zijn leerling, werd zijn theologie gezien als een authentieke en legitieme aanvulling op de gedachten van Sint Benedictus. Het feit dat Gregorius zelf een compiler was, had als gevolg dat de eerste cisterciënzers veel van het beste van het theologisch 'discours' van de Westerse traditie in zich opnamen.

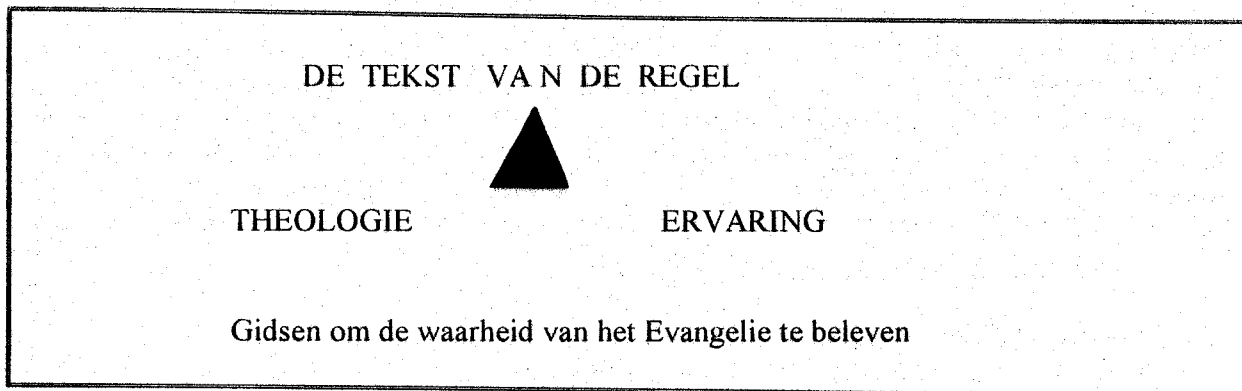
De Regel geïntegreerd in de Theologie

We mogen nooit vergeten dat de Stichters van Cîteaux hun taak hebben volbracht in de context en de spirituele theologie van hun tijd. Deze theologie was gebaseerd op de Schrift, en de kerkvaders waren ook een deel van het ideeëngoed dat hen inspireerde. Deze vindt men ook terug in de beste schrijvers van de twaalfde en dertiende eeuw, en zelfs na deze periode. In zekere zin gaat deze theologie uit boven de Regel van Benedictus, zij ontwikkelt vele facetten van het geestelijk leven die men als dusdanig niet in de Regel terugvindt. Daar zijn vele voorbeelden van te geven: de leer van de zelfkennis, de menselijke ziel, beeld en gelijkenis, liefde, beschouwing, meditatie, gebed. Zelfs de zeer duidelijke en diepzinnige christologie van de RB is geen voldoende verklaring voor de devotie onder de cisterciënzer-auteurs voor de menselijkheid van Christus. Hetzelfde geldt voor de mariologie en de ecclesiologie.

Dit toont aan dat de auteurs een groot deel van de patristische leer geïntegreerd hebben in hun leven 'volgens de Regel van Benedictus'. Deze gegevens: de Regel, de monastieke traditie, een spirituele leer geïnspireerd op de RB, een hedendaagse monastieke theologie – hebben een harmonie en een diepe eenheid geschapen tussen de praktijk van het monastieke leven en haar theologische inspiratie, waarbij de eerste cisterciënzers geen nood voelden om commentaren op de Regel te gaan schrijven. Hun leven zelf diende als commentaar.

Edmond Mikkers, COCR 35 (1973), p 212

De Cisterciënzers zagen in de Regel van Benedictus een samenvatting van het onderricht van het Evangelie. Zoals Helinand van Froidmont schrijft: 'Sint Benedictus gaf ons de evangelische zuiverheid door én een eenvoudige gedragsdiscipline.' Als zodanig was hij geschikt om de Regel te interpreteren in de context van de eigentijdse theologische reflectie. In vele opzichten is de patristische leer bij de voornaamste cisterciënzerschrijvers evidentier aanwezig dan een duidelijk terugvallen op de Regel van Benedictus. Voor hen zat daar geen tegenspraak in. De Regel, de traditionele theologie, de ervaring: het waren allemaal wegen langswaar de waarheid van het Evangelie duidelijk werd, en als zodanig zijn ze geroepen om allemaal samen in harmonie te zingen. En als soms eens iets niet 'overeenkwam', dan werd dit rustig ter zijde gelaten.

d) Creatieve Trouw

Onze stichters gaven in niets toe aan hun devotie voor Sint Benedictus, hun waardering voor zijn spirituele leer en hun vastberadenheid om hun leven in te richten volgens de richtlijn van de Regel. Maar het waren ook verstandige mannen, die wisten dat dit niet noodzakelijk een starre onderhouding van de Regel inhield tot in de laatste details! Zij interpreteerden de Regel op een creatieve manier, niet door te pogen zichzelf te beschermen tegen zijn eisen, maar door te proberen de Regel voor hen in de twaalfde eeuw te laten doen, wat hij ooit had proberen te bewerken in Benedictus' eigen tijd.

Verdere lectuur

Armand Veilleux, 'Creativiteit en trouw aan de traditie',
CSQ 3 (1968), pp 98-103.

Armand Veilleux, 'De interpretatie van een monastieke regel',
in 'The Cistercian Spirit' (Spencer: Cistercian Publications,
1970), pp 48-65.

Deze creatieve trouw mag gerust beschouwd worden als één van de belangrijkste kenmerken van de Cisterciënzer-hervorming, en een waarde die nog steeds moet gecultiveerd worden. Er zit daar natuurlijk iets paradoxaal in, want soms vraagt trouw om veranderingen, en betekent de weigering om te veranderen radicale ontrouw. We mogen niet toestaan dat (het begrip) 'creatieve trouw' misbruik~ wordt, noch door progressieven noch door conservatieven. We moeten haar veeleer zien als een normale weg om te leven onder de invloed van de Regel, zonder daarbij het contact te verliezen met de roep(ing) van de Kerk vandaag of met de prangende vragen van een verlicht geweten.

Misschien moeten wij de Regel in een nieuw licht lezen, niet alleen met een luisterend hart, maar met een gevoel van (hoog) dringendheid, luisterend naar wat de Geest vandaag te zeggen

heeft aan de kerken. Als wij dat doen zullen we waarschijnlijk meer waardering krijgen voor de manier waarop de stichters de Regel benaderden, en hoe hij voor hen een bron werd van bevrijding en genade, en geen stagnatie of verknechting inhield.

Odo van Morimond

Als er in ons een begin is van volmaaktheid van deugd, indien we enige blijk geven van religieuze observantie, dan is dit (deze vorm) te danken aan de Regel van onze gezegende vader Benedictus. Hij is onze wetgever die ordening bracht in ons leven en tucht in ons gedrag.

Preek voor het feest van Sint Benedictus

EXORDIUM

UNIT 6: OEFENING

Herlees - a.d.h.v. de techniek van 'cursorisch lezen' -de primitieve documenten in het licht van het thema van deze Unit. Noteer alle verwijzingen die je vindt naar de Regel van Benedictus.

a)

b)

c)

d)

e)

f)

g)

h)

i)

k)

l)

m)

n)

o)

p)

q)

r)

s)

Wanneer je als groep samen hierover spreekt, deel je bevindingen met de anderen.
Is er concensus?

EXORDIUM

UNIT 6: VRAGEN TER BEZINNING, PERSOONLIJK OF IN GROEP

1. Noteer drie dingen die je getroffen hebben bij de lectuur van en het nadenken over deze Unit.
  - a)
  - b)
  - c)
2. Wat denk je dat de Stichters zochten in hun streven naar 'rectitudo' of 'de rechte weg' van de Regel? Is dit ook voor onze tijd een bruikbaar beeld?
3. Hoe kan je de idee van een Orde, opgevat zoals in het 'Liefdecharter' verzoenen met Benedictus' visie van een autonoom klooster?
4. Verwijs terug naar het Vragenblad van Unit 3. Zie je, op basis van je overdenkingen in deze Unit, de cisterciënzerhervorming eerder als een 'terugblikken' (kijken naar het verleden) dan als een 'vooruitkijken' (kijken naar de toekomst)? En hoe sta je daar zélf tegenover?
5. Wat versta jij onder 'creatieve trouw' en welke is de rol daarvan in een voortdurende hervorming? Hoe wordt haar authenticiteit getoetst?
6. In welke mate is het belangrijk dat monniken en monialen 'dromen dromen' ?
7. Wat moet er praktisch gedaan worden door individuen, gemeenschappen, en door de hele Orde, om van de Regel van Benedictus een vitalere kracht te maken voor onze tijd?

Exordium
UNIT SIX: THE PATERNITY OF ST BENEDICT
~
FOUNDATION BIBLIOGRAPHY FOR
COMMUNITIES

PRIMARY SOURCES

1. AELRED OF RIEVAULX, "Sermo V: In Natali Sancti Benedicti," PL 195, 238-245. Translated by M. B. Pennington, in *The Last of the Fathers: The Cistercian Fathers of the Twelfth Century: A Collection of Essays* (St. Bede's, Still River, 1983), pp. 241-248.
2. AELRED OF RIEVAULX, "Sermo VI: In Eodem Festo II~" PL 195, 245-247. Translated by M. B. Pennington, in *The Last of the Fathers*, pp. 249-252.
3. AELRED OF RIEVAULX, "Sermo VII: In Eodem Festo III," PL 195, 247-251. Translated by M. B. Pennington, in *The Last of the Fathers*, pp. 253-257.
4. AELRED OF RIEVAULX, "Senno in festo Sancti Benedicti," in C. H. Talbot [ed.], *Sermones inediti B. Aelredi abbatis Rievallensis* (SSOC 1: Editiones Cistercienses, Rome, 1952), pp. 62-70.
5. AELRED OF RIEVAULX, "Item de eadem festivitate, Os justi meditabitur sapientiam," in C. H. Talbot [ed.] > *Sermones inediti B. Aelredi abbatis Rievallensis* (SSOC 1: Editiones Cistercienses, Rome, 1952), pp. 71-76.
6. AELRED OF RIEVAULX, *Speculum Caritatis* III, 35 (CCM 1, pp. 145-151). Translated in *The Mirror of Charity* (CFS 17; Cistercian Publications, Kalamazoo, 1990), pp. 279-287.
7. BERNARD OF CLAIRVAUX, "In natali Sancti Benedicti," SBOp 5, pp. 1-12. Translated by A Priest of Mount Melleray [Alibe Luddy], *St. Bernard's Sermons for the Seasons and Principal Festivals of the Year* (Carroll Press, Westminster, 1950), pp. 118-133.
8. BERNARD OF CLAIRVAUX: Gaetano Raciti, "Un nouveau sermon de saint Bernard - Verba lectionis hulus - pour la fe"te de saint Benoit," COCR 60 (1998), pp. 57-107.

9. BERNARD OF CLAIRVAUX, *De praecepto et dispensatione SBOp III*. Especially Nos 1-34, pp. 253-278. Translated by Conrad Greenia in *Treatises J* (CES 1; Cistercian Publications, Spencer, 1970), especially pp. 105-132.
10. [GEOFFREY OF AUXERRE,] Ferruccio Gastaldelli, "Regola, Spiritualità e crisi dell'ordine cisterciense in tre sermoni di Gofredo di Auxerre su San Benedeffo," *Citeaux* 21 (1980), pp. 193-225.
11. GUERRIC OF IGNY, "In Festivitate Sancti Benedicti Senno Primus," in *SChr* 202, pp. 38-54. Translated by Moriks of Mount Saint Bernard Abbey, *Liturgical Sernions: Volume Two* (CFS 32; Cistercian Publications, Spencer, 1971), pp. 1-8.
12. GUERRIC OF IGNY, "De Eodem Sermo Secundus," in *SChr* 202, pp. 56-72. Translated by Monks of Mount Saint Bernard Abbey, *Liturgical Sernions: Volume Two* (CFS 32; Cistercian Publications, Spencer, 1971), pp. 9-16.
13. GUERRIC OF IGNY, "De Eodem Sermo Tertius," in *SChr* 202, pp. 74-90. Translated by Monks of Mount Saint Bernard Abbey, *Liturgical Sernions: Volume Two* (CFS 32; Cistercian Publications, Spencer, 1971), pp. 17-23.
14. GUERRIC OF IGNY, "De Eodem Sermo Quartus," in *SChr* 202, pp. 92-106. Translated by Monks of Mount Saint Bernard Abbey, *Liturgical Sernions: Volume Two* (CFS 32; Cistercian Publications, Spencer, 1971), pp. 24-31.
15. THURSTAN OF YORK, "letter to William of Corbeil", PL 182,697-704; translated by M. B. Perington, in *The Last of the Fathers*, pp. 23-31.

SECONDARY SOURCES

16. AUBERGER Jean-Baptiste, "La place de la Règle," in *L'unanimité cistercienne primitive: mythe ou réalité?* (Citeaux: *Studia et Documenta* 3; Achel, 1986), pp. 279-285.
17. CHAUTARD Jean-Baptiste, "La Règle de saint Benoit illustrée par saint Bernard," *COCR* 1(1934), pp. 7-20.
18. DIMIER Anselme, "les concepts de moine et de la vie monastique chez les premiers cisterciens," in Benoit Chauvin [ed.], *Mélanges à la mémoire du Père Anselme Dimier* (Pupillin: B. Chauvin, 1987), Vol 1.2, pp. 554-564.
19. DONNAT Lin, "Citeaux et la Règle dans le contexte du XIe siècle," *COCR* 35 (1973), pp. 161-172.

20. DUMONT Charles, "Saint Bernard Mystique selon la Règle de saint Benoit," in *Sagesse ardente: À l'école cistercienne de l'amour dans la tradition bénédictine* (Pain de citeaux 3.8; N.-D. du Lac, Oka, 1995), pp. 83-100. = "Saint Bernard: A Mystic According to the Rule of Saint Benedict," *CSQ* 16 (1981), pp. 154-167.
21. DUMONT Charles, "La relecture de la Règle de saint Benoit par les Cisterciens du XIIe siècle," in *Sagesse ardente: À l'école cistercienne de l'amour dans la tradition bénédictine* (Pain de citeaux 3.8; N.-D. du Lac, Oka, 1995), pp. 101-138.
22. FARKASFALVY Denis, "St Bernard's Spirituality and the Benedictine Rule in the Steps of Humility," *ASOC* 36 (1980), pp. 248-262.
23. FRANCOIS A. Le, "Inspiration bénédictine de la Charte de Charité," *Citeaux* 19 (1968), pp. 137-153.
24. HONTOIR Camille, "Le texte de la Règle de saint Benoit et sa place dans la littérature cistercienne," *COCR* 9 (1947), pp. 199-205.
25. KLINE Francis, "Saint Bernard and the Rule of Saint Benedict: An Introduction," in John R. Sommerfeldt [ed.] *Bernardus Magister: Papers Presented at the Nonacentenary Celebration of the Birth of Saint Bernard of Clairvaux* (CSS 135; Cist. Publications, Kalamazoo, 1992), pp. 169-183.
26. LE BAIL Mselme, "La Paternité de saint Benoit sur l'Ordre de Citeaux," *COCR* 9 (1947), pp. 110-130.
27. LECLERCQ Jean, "St Bernard and the Rule of St Benedict," in M Basil Pennington (ed.), *Rule and Life: An Interdisciplinary Symposium* (CSS 12; Cistercian Publications, Spencer, 1971), pp. 151-167. (= *COCR* 35 { 1973 }, pp. 173-185.)
28. LECLERCQ Jean, "La 'paternité' de S. Benoit" in *Recueil d'études sur saint Bernard* (ses écrits, III (Rome: Edizioni di Storia e Letteratura, 1969), pp. 279-283.
29. LEKAI Louis J., "The Rule and the Early Cistercians," *CSQ* 5 (1970), pp. 243-51.
30. MASOLIVER A., "'Secundum rectitudinem Regulae': la interpretación cisterciense de la Regla de san Benito," in *Hacia una relectura de la Regla* (*Studia Silensia* 6; Adadia de Silos, 1980), pp. 395-405.

31. MIKKERS Edmund, "Sint Benedictus in de geschriften der eerste Cisterciensers," *Horae monasticae* 1(1947), pp. 47-65.
32. MIKKERS Edmund, "Le rôle de la Règle de Saint Benoit dans l'Ordre de citeaux," *COCR* 35 (1973), pp. 210-217.
33. PENNINGTON M. Basil, "Saint Aelred's Sermons for the Feast of Saint Benedict," *CSQ* 4(1969), pp. 62-69. Reprinted in *The Last of the Fathers: The Cistercian Fathers of the Twelfth Century: A Collection of Essays* (St. Bede's, Still River, 1983), pp. 234-240.
34. REGNARD Joël, "Le traité 'Du Précepte et de la Dispense' et les origines cisterciennes," *COCR* 60 (1998), pp. 31-59.
35. RENNA Thomas, "Moses in the Writings of Aelred of Rievaulx," *Cîteaux* 46 (1995), pp. 111-125.
36. SAÏD Marie-Bernard, "Saint Bernard, interprète de la Règle de Saint Benoît," *Regulae Benedicti Studia* 14/15 (1985/86), pp. 145-164.
37. SCHNEIDER Bruno, "Cîteaux und die benediktinische Tradition," *ASOC* 16 (1960), pp. 169-274 and 17 (1961), pp. 73-114. Review by Jean Leclercq, "Un thèse sur Cîteaux dans la tradition monastique," *COCR* 24 (1962), pp. 358-362.
38. STEVENS Paul, "Rectitudo Regulae," *COCR* 9 (1947), pp. 131-142.
39. TALBOT C. H., "A Cistercian Commentary on the Benedictine Rule," in *Analecta Monastica V* (Studia Anselmiana 43; Herder, Rome, 1958) pp. 102-159.
40. TALBOT C. H., "The Commentary on the Rule from Pontigny," *Studia Monastica* 3 (1961), pp. 77-132.

L aat er daarom geen verdeeldheid zijn binnen de Kerk. Laat ze geheel en ongeschonden blijven volgens haar erfrecht. Over de Kerk staat er geschreven: "De Koningin staat aan rechterhand, in het goud gekleed en met velerlei sieraden omhangen." Dus moeten de verschillende mensen hun verschillende gaven aanvaarden, elk naar zijn wijze, deze zus en de ander zo, of het Cluniacensers zijn of Cisterciënzers, reguliere geestelijken of gelovige leken, iedere orde, iedere taal, ieder geslacht, iedere leeftijd, onder alle omstandigheden, overal, ten allen tijde, van de eerste mens die er was tot de laatste die er zal zijn. Want deze rok wordt een kleed-tot-de-hielen genoemd, omdat hij reikt tot het uiterste eind, zoals de profeet zegt: "Niemand kan zich onttrekken aan zijn warmte.

Bernardus van Clairvaux, 'Verweerschrift, Nr 6'
(Nederlandse vertaling 'Pro Manuscripto' 1973, p 265)